

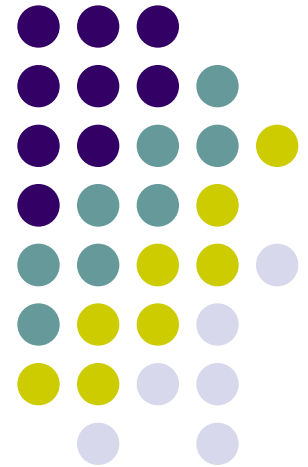
Fruktbarhet

Nico Keilman

Demografi grunnemne

ECON 1710

Høst 2012

Oversikt dagens forelesning

Hva er fruktbarhet?

fekunditet vs. fertilitet

naturlig fruktbarhet → Hutteriter

Mål for fruktbarhet

summeriske rater, aldersavhengige rater

Tempomål

gjennomsnittlig, modal og median fødealder

Kvantumsmål

SFT, BRT, NRT og reproduksjonsnivå

Periode- versus kohortanalyse

Rowland kap. 7 & avsnitt 4.4

Hva er fruktbarhet?

Biologisk fruktbarhet eller **fekunditet** (kan få)

Faktisk fruktbarhet eller **fertilitet** (biologi og atferd)

Hvorfor får Hutteritene så mange barn (ca. 9)?

- tidlig giftermål og førstefødsel
- kortvarig amming
- ikke prevensjon eller abort

omtalt i litteraturen som ”naturlig fruktbarhet”

sammenligningsgrunnlag for fruktbarhet påvirket av prevensjon

Litt Hutterit historie

Jacob Hutter (tidlig 1500-tall)

- Del av tysk Anabaptist-bevegelse

Opprinnelig fra Østerrike og Sør-Tyskland

Religiøs forfølgelse drev Hutteritene først til Ungarn og Ukraina på 1700-tallet, deretter emigrerte de til USA (Dakota, Montana) på begynnelsen av 1870-tallet og etter 1920 flyttet mange videre til Canada

Befolkning på 46.000 i dag (tre slekter, 460 kolonier)

60-150 personer per kollektiv (gårdsdrift)

Deltar ikke i offentlig politikk og samfunnsliv

Utdanner sine egne barn til de er 14 år

Hutteriter i USA og Canada

Gjennomsnittlig # barn per kvinne, Dariusleut (en av tre Hutterit-slekter)

1916-1920: 8,10

1926-1930: 8,25

1936-1940: 8,43

1951-1955: 9,83

1956-1960: 9,29

1961-1965: 9,77

1966-1970: 8,13

1971-1975: 7,22

1976-1980: 6,39

1981-1985: 6,29

Fall i fruktbarhet fra 1965:

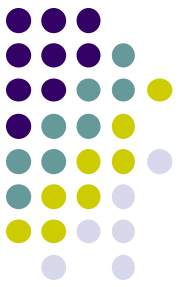
- senere inngåelse av første ekteskap

- nedgang i fødselsratene blant kvinner eldre enn 35 år

- mer aksept for bruk av prevensjon

- ikke lenger så isolerte?

Nonaka, Miura, Peter (1994): *Human Biol*
66(3): 411-20

Statistiske fruktbarhetsmål

Forskjeller sammenlignet med dødelighetsmål

- både tempo (når, på hvilken alder kommer barna?) og kvantum (hvor mange barn?)
  - relateres som regel til kvinner
  - rater brukes langt oftere enn sannsynligheter
-
- Fødte vs. fødsler   60 368 vs. 59 454 (Norge, 1994)
  - Levende- vs. dødfødte   60 092 vs.   276 (Norge, 1994)

Antall **levendefødte** som kvinner faktisk får tas som utgangspunkt for fruktbarhetsmål

Antall levendefødte per år

Har i Norge variert mellom 50 og 60(+) tusen i 150 år

Hvorfor like mange levendefødte i 1890 (60747) som 1990 (60939)?

Synkende fruktbarhet er kompensert av økende folketall
(fra 2,2 mill i 1890 til 4,3 mill i 1990)

Viktig informasjon for samfunnsplanlegging

Barnehage, skole, universitet, arbeidsstyrke, eldreomsorg → påvirker dagens og
framtidig aldersstruktur

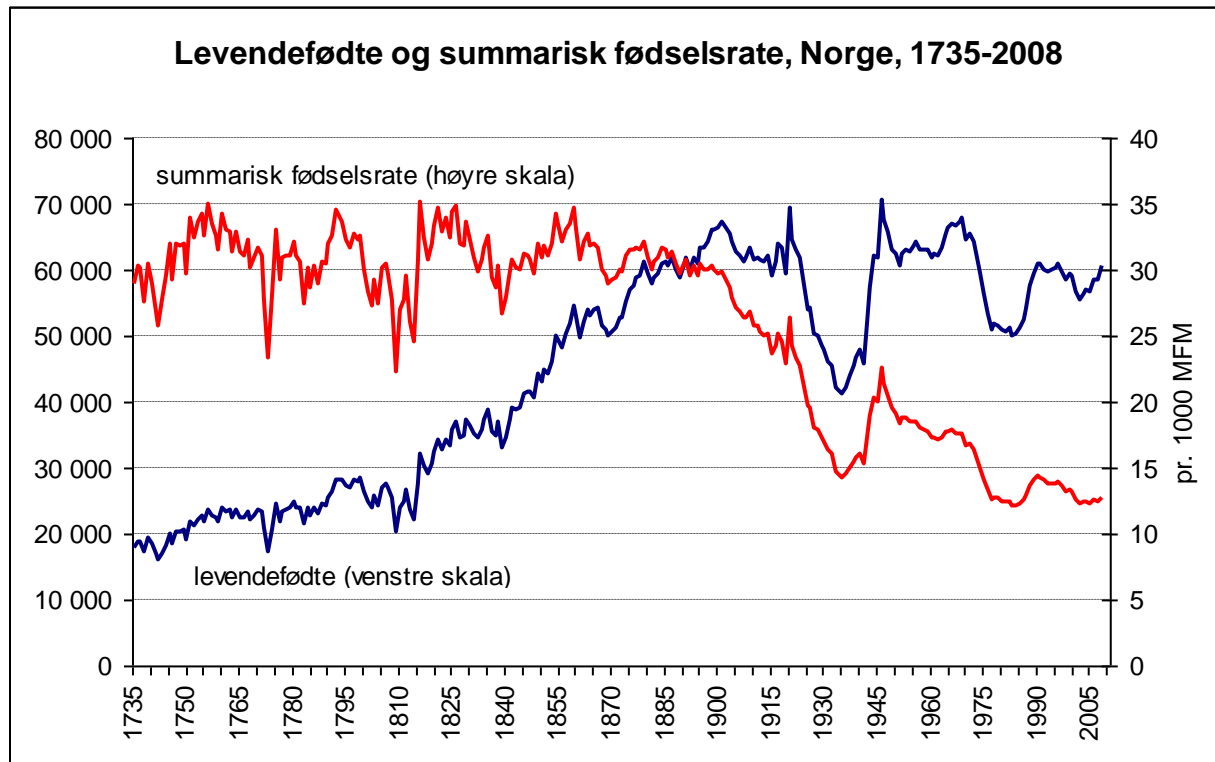
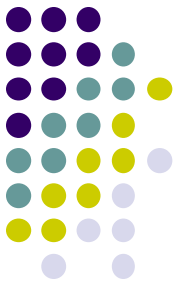
Summarisk fødselsrate – SFR (Crude Birth Rate - CBR)

er lik antall levendefødte i forhold til middelfolkemengden per 1 000 i ett gitt kalenderår

svakheter

- store deler av befolkningen er ikke "under risiko" for å få barn (menn, barn, kvinner over 50 år)
- tar ikke hensyn til at aldersfordeling av kvinner i reproduktiv alder kan være forskjellig i tid og rom

Mer presise mål

Aldersavhengige (aldersspesifikke) fruktbarhetsrater (ASFR), forholdet mellom det antall barn som x-årige kvinner føder i løpet av ett år og middelfolkemengden av 1 000 x-årige kvinner

Skrives som f_x med fotskrift x for alder

For kvinner alder x et bestemt år:

$f_x =$

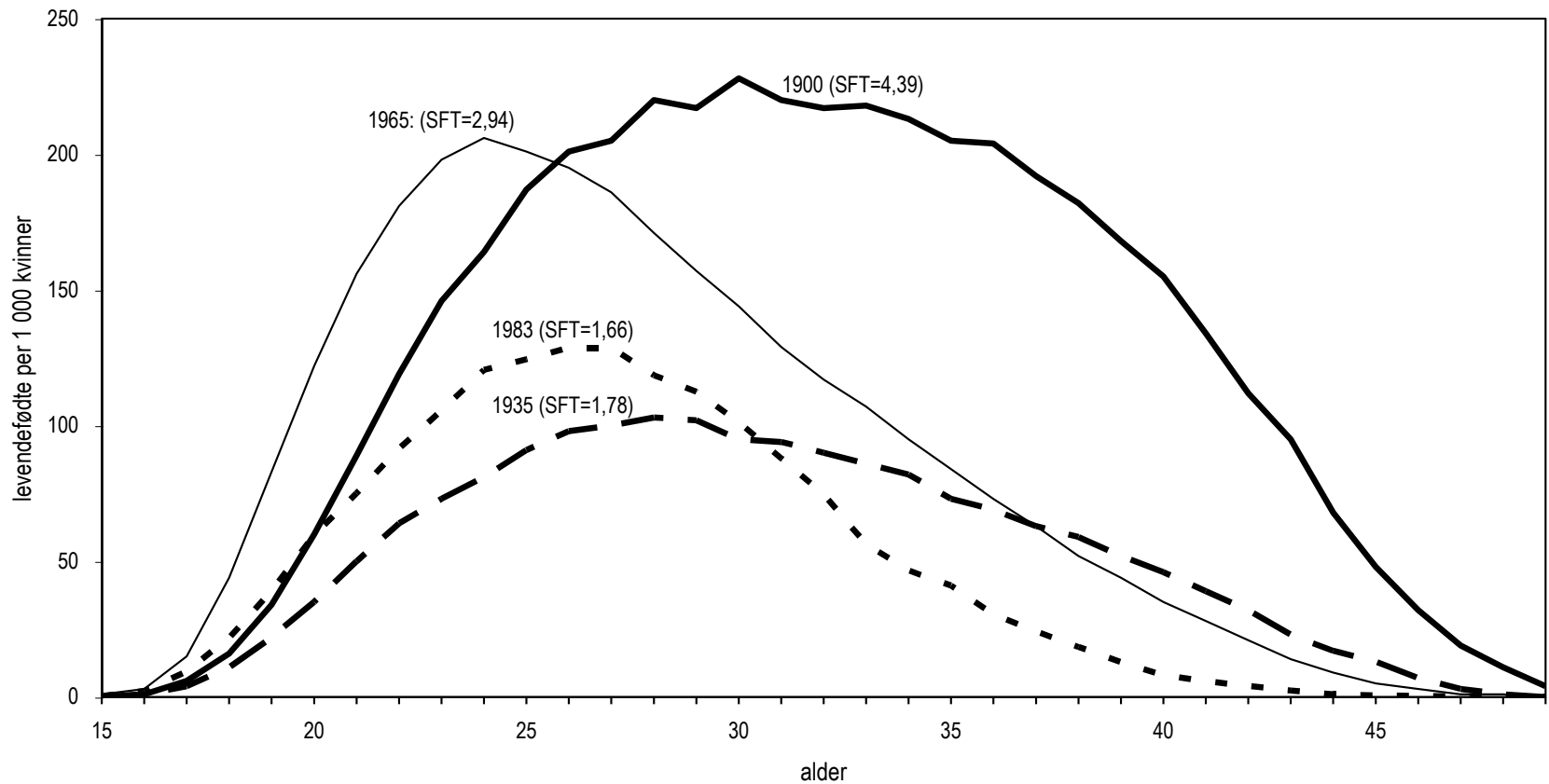
levendefødte hos kvinner alder x / MFM kvinner alder x i det aktuelle året

ett-års aldersgrupper: $x = 15, 16, 17, \dots, 49$

eller

fem-års aldersgrupper: $x = 15-19, 20-24, \dots, 45-49$

Aldersavhengige fruktbarhetsrater for Norge for utvalgte kalenderår

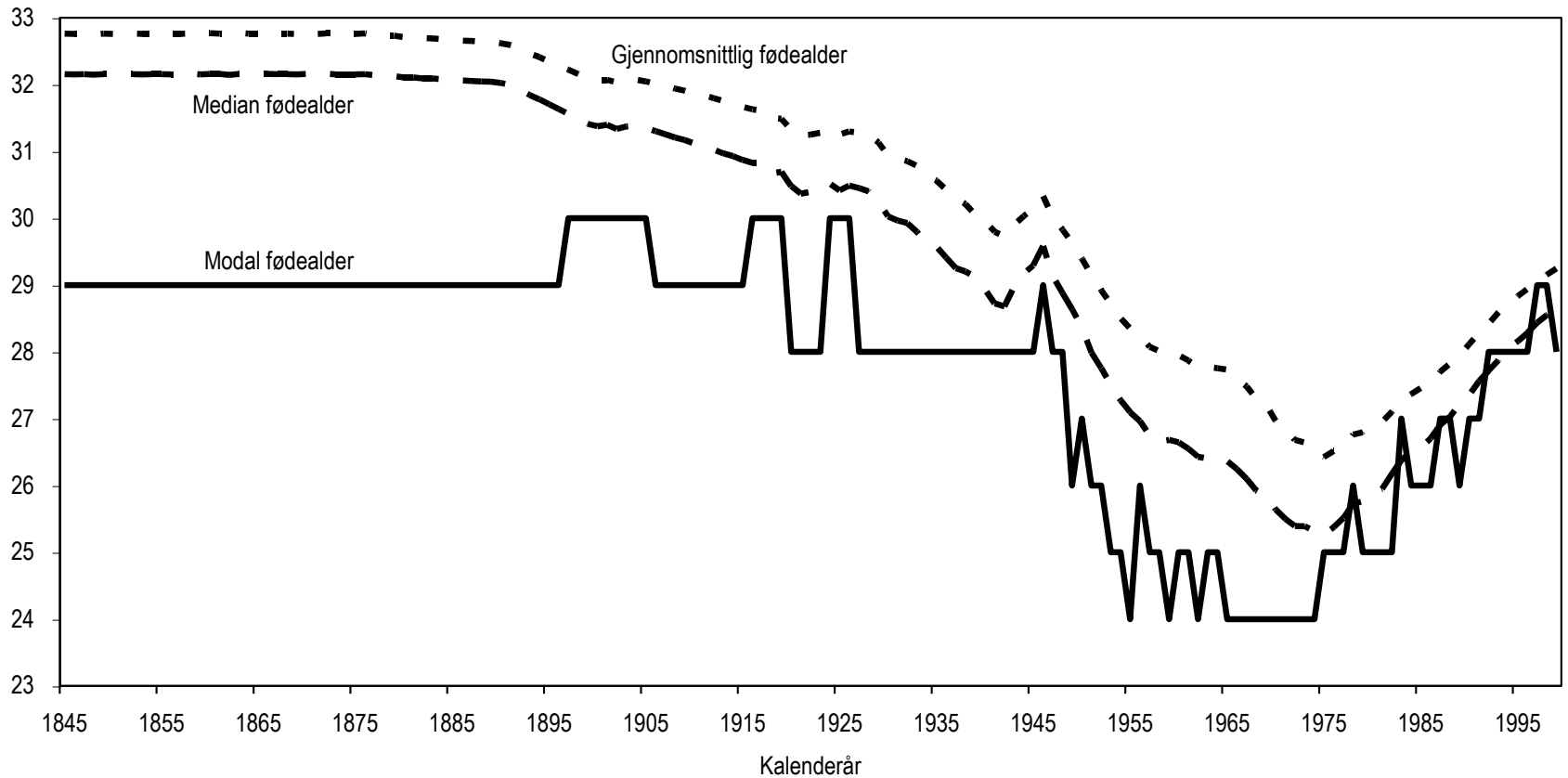
Tempomål

Fødealder

- Modalalder – på hvilken alder fødes flest barn?
- Gjennomsnittsalder – på hvilken alder i gjennomsnitt?
- Medianalder – på hvilken alder er halvparten av barnetallet født?

Fødealderen for kvinner i Norge 1845-1999

Kvantumsmål

Samlet fruktbarhetstall – SFT (Total Fertility Rate - TFR)

gjennomsnittlig antall levendefødte barn som under gjeldende fruktbarhetsforhold (konstante ASFR) vil bli født av en kvinne som ikke dør før reproduktiv alder er fullført (0-49 år)

er lik summen av de aldersavhengige fruktbarhetsratene for et bestemt år delt på 1000

fordel med et (1) fruktbarhetsmål i stedet for 7 (femårsgrupper) eller 35 (ettårsgrupper)!

ikke antall barn per mor (kvinner 15-49 år som ikke fikk barn i perioden som studeres er også inkludert i nevneren!)

men antall barn per kvinne (evt. per 1 000 kvinner)

Kvantumsål forts.

For **perioder** er SFT et *hypotetisk* mål som viser hvor mange barn en kvinne som gjennomlever den fødedyktige perioden kan forvente å få med de observerte fruktbarhetsratene

For **kohorter** er derimot SFT et *faktisk* mål, som viser hvor mange barn en kvinnekohort har fått i gjennomsnitt ved slutten av fødedyktig alder dersom vi ser bort fra dødsfall før dette (*lifetime fertility*)

Formell definisjon av SFT for ett kalenderår

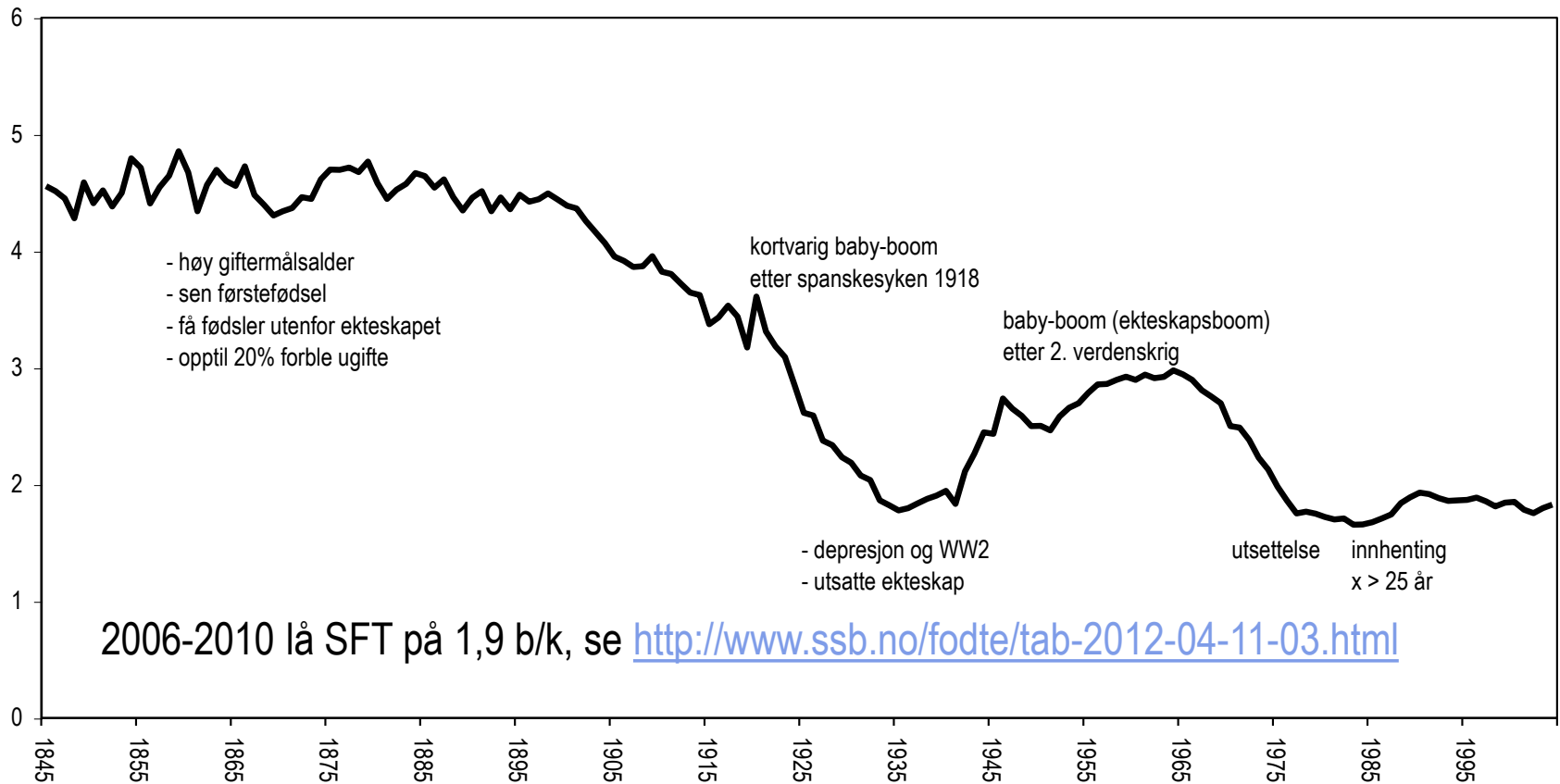
ved 1-års aldersklasser (x): gitt aldersspesifikke fødselsrater f_x (pr. 1000)

$$SFT = \sum_{x=15}^{49} f_x / 1000$$

ved 5-års aldersklasser (i): rater f_i

$$SFT = 5 \times \sum_{i=15-19}^{45-49} f_i / 1000$$

Samlet fruktbarhetstall i Norge for kalenderårene 1845-2004

Kvantumsmål forts.

- **Bruttoreproduksjonstall** (BRT) er gjennomsnittlig antall levendefødte jentebarn som under gjeldende fruktbarhetsforhold vil bli født av en kvinne i en hypotetisk kvinnekohort som gjennomlever fødedyktig alder (ingen dødelighet)
- I prinsipp: beregn fruktbarhetsrater $^j f_x$ etter mors alder kun for jentefødsler, legg dem sammen, og del på 1000:

$$BRT = \sum_{x=15}^{49} {}^j f_x / 1000$$

Kvantumsmål forts.

I praksis har vi sjeldent data på antall levendefødte jenter for kvinner i hver aldersgruppe 15-49 år. I så fall kan BRT estimeres som

$$BRT \approx q \left(\sum_{x=15}^{49} f_x / 1000 \right) = q \cdot SFT$$

der q = andel jentefødsler (levendefødte) av det totale antall levendefødte

Hvis ikke data foreligger for å beregne q , kan den estimeres som

$$100 / (100 + 106) = 0,485$$

fordi det fødes ca 106 gutter per 100 jenter.

Kvantumsmål forts.

Nettoreproduksjonstall (NRT): samme som BRT, men korrigerer for dødelighet blant (potensielle) mødre

$$NRT = \sum_{x=15}^{49} \left({}^j f_x / 1000 \right) \times L_x / l_0$$

L_x/l_0 er andel personår (i forhold til radiks l_0) for kvinner mellom eksakte aldre x og $x+1$; tolkes som sannsynlighet for at en kvinne blir mellom x og $x+1$ år gammel – jfr Rowland side 280 og Tabell 8.5 punkt 6.

Kvantums mål forts.

Har man kun data på antall levendefødte uavhengig av barnets kjønn for kvinner i alderen 15-49 år og man mangler data for L_x , kan NRT estimeres som

$$NRT \approx p_m \cdot q \cdot \left(\sum_{x=15}^{49} (f_x / 1000) \right) = p_m \cdot q \cdot SFT$$

p_m ($=l_m/l_0$ i dødelighetstabellen) er sannsynligheten, for en jente, for å overleve fra fødselen, til morens gjennomsnittlig fødealder (m)

q er andel jentefødsler

NB. NRT er alltid mindre eller lik BRT (fordi $L_x/l_0 \leq 1$ for alle x): mors dødelighet reduserer barnetallet

Eksempel Norge 1995 (SSB)

- $SFT = 1,869$ barn pr. kvinne
  - Andel jenter = $29\,286/60\,292 = 0,4857$
  - $BRT \approx 0,4857 \times 1,869 = 0,908$ jenter pr. kvinne
  - BRT presist beregnet blir $0,907$
9,3% for lavt for å oppnå fullstendig reproduksjon (når vi ser bort fra dødelighet)

  - Gjennomsnittlig fødealder $m = 28,8$ år
  - $p_m = l_m/l_0 \approx 0,98856$ fra dødelighetstabell for 1995
  - $NRT \approx 0,98856 \times 0,907 = 0,897$
  - NRT presist beregnet blir $0,899$
10,1% for lavt for å oppnå fullstendig reproduksjon
- $BRT - NRT = 0,907 - 0,899 = 0,008$ jenter fødtes ikke pga voksne kvinners dødelighet
(8 jenter pr. tusen kvinner)

	BRT 1993	NRT 1993
Burkina Faso	3.50	2.41
England (UK)	0.86	0.85

Kilde: Population Handbook

<http://www.prb.org/Reports/2004/PopulationHandbook5thedition.aspx>

Kvantumsmål forts.

Reproduksjonsnivå, for å kunne opprettholde folketallet på lang sikt - uten innvandringsoverskudd fra utlandet - kreves det at hver kvinne i gjennomsnitt føder en jente, dvs. at kvinnene reproduserer seg: $NRT = 1$

I Norge i dag krever dette at $SFT = 2,08$

Hvorfor er 0,08 barn ekstra nødvendig for reproduksjon?

- ikke alle kvinner overlever til de er 50 år
- færre jente- enn guttefødsler

Kvantumsmål forts.

Reproduksjonsnivået er avhengig av nivå på dødeligheten

I samfunn hvor dødeligheten er høy, er ikke SFT på 2,08 tilstrekkelig for å oppnå reproduksjon! Jfr eksempel for BRT og NRT i Burkino Fasso

Periode- vs kohortanalyse

SFT 1995 lik 1,869 barn pr. kvinne i gjennomsnitt

Dette er en gjennomsnittsverdi, m.a.o. mange må ha fått 2 eller flere barn
(i løpet av 1995???)

Kohortanalyse

- Betrakter reelle fødselskull av kvinner og deres fruktbarhet over livsløpet
- De yngste kohortene er ikke "ferdige", fordi de er yngre enn 49 år (født i 1964 eller senere)
- Men vi kjenner deler av disse kohortenes barnetall
- Endelig, og gjennomsnittlig barnetall (*completed/lifetime fertility*) per kvinnekull, vet vi per dags dato for kohorter født i 1963 eller tidligere

Kohortanalyse forts.

Eksempel kohortfruktbarhet for kvinner født 1846-1850

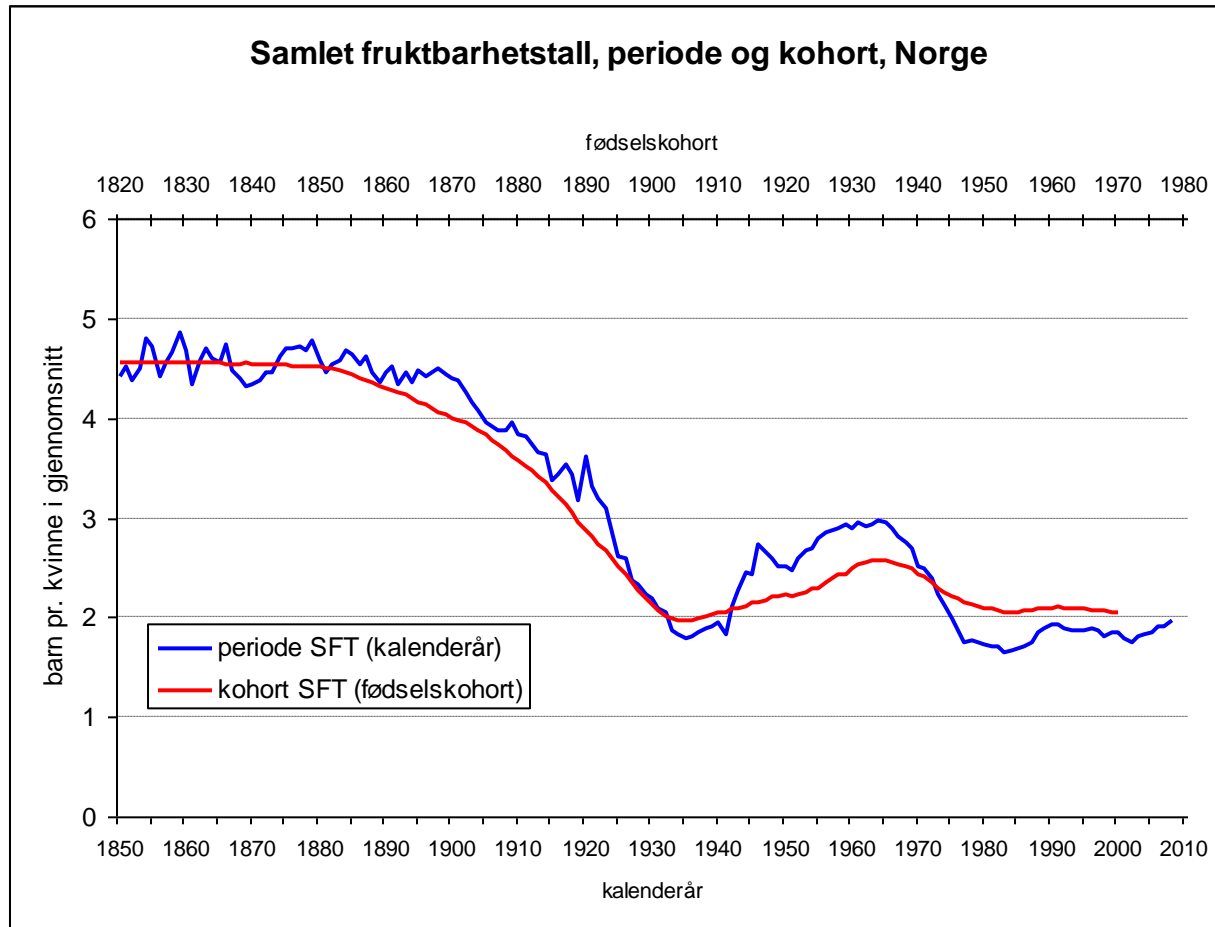
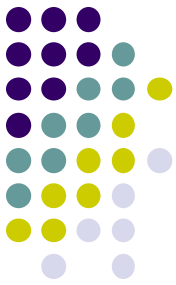
fikk i gjennomsnitt 4,52 barn $\rightarrow$ kohort SFT = 4,52 b/k

15 år i 1861-1865 og 49 år i 1895-1899

gjennomsnittlig fødealder (m) var 32,6 år

$l_m = l_{32,6}$ var 70% (fra dødelighetstabell for kohort 1846-1850)

Kohort NRT 1846-1850 var ca. 1,55 jenter/kvinne

Visualisering av periode og kohort: Lexis-diagram

Livslinjer

Vannrett: alder

Loddrett: periode

Diagonalt: kohort

Examples between period and cohort data (see text) and examples of...

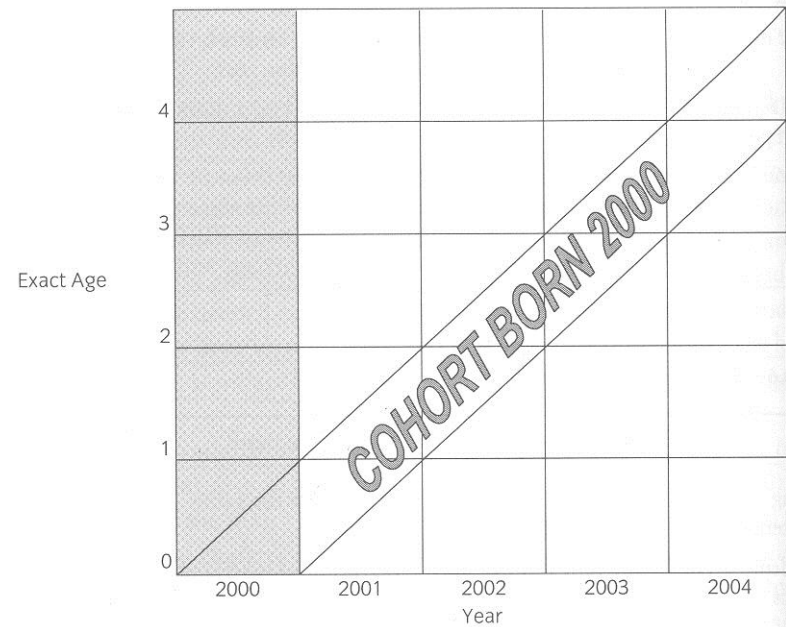

Figure 4.2 A Lexis diagram.

Periodeanalyse

Karakter

- følger demografiske begivenheter i et tverrsnitt, gjerne ett eller fem kalenderår
- flere generasjoner som kan ha vokst opp under svært ulike kår studeres

Fordel

- gir informasjon om nylig demografisk utvikling, for eks. fruktbarhet (ofte dette politikerne og planleggere er interessert i)
- kan, med forbehold, brukes som estimat for fremtidig kohortutvikling (*syntetisk kohort*)

Ulempe

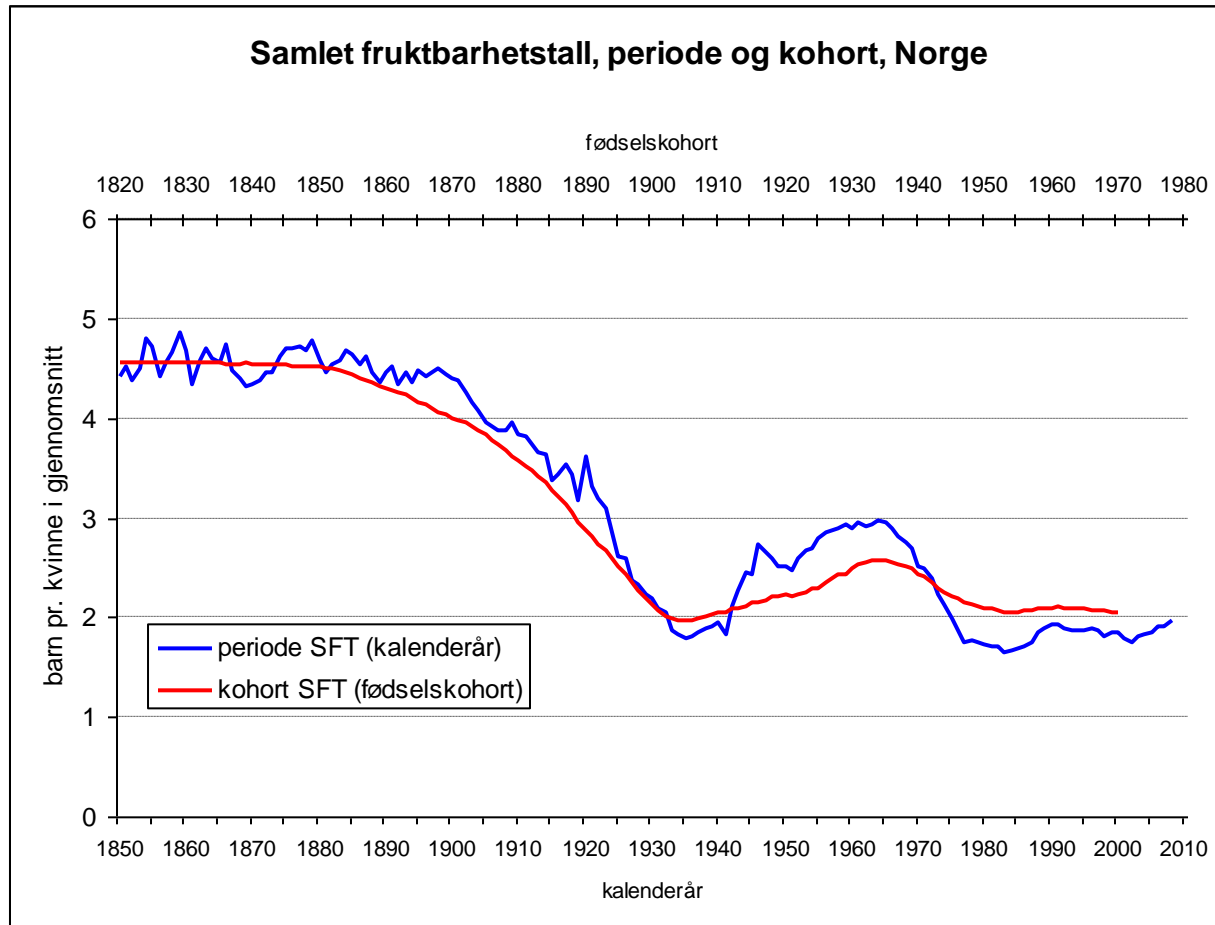
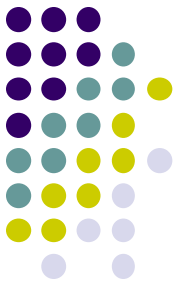
- prognoser basert på periodetall kan føre galt av sted, spesielt i analyser av fruktbarhet og dødelighet

Periodeanalyse forts.

- en plutselig oppgang i de aldersspesifikke fruktbarhetsratene blir for eksempel ofte tatt som en indikasjon på at kvinner vil få flere barn (høyere kohortfruktbarhet)
- i virkelighet kan det også være slik at kvinner får sine barn litt tidligere enn før – etter hvert synker periodefruktbarhet igjen
- for at kohortfruktbarheten skal gå opp, må periodefruktbarheten holde seg på et høyt nivå over lengre tid
- jfr. fartsmåler til en bil

Kohortanalyse

Karakter

- **Kohort:** alle personer som har opplevd samme demografiske begivenhet innen et gitt tidsrom, gjerne i løpet av et 1 eller 5-års intervall
- eks. et eller flere fødselskull eller ekteskapskull følges og sammenliknes over livsløpet (med økende alder; varighet siden giftermålet)

Fordel

- stabilitet over tid; kohortfruktbarhet ikke påvirket av utsettelse eller innhenting av fødsler

Ulempe

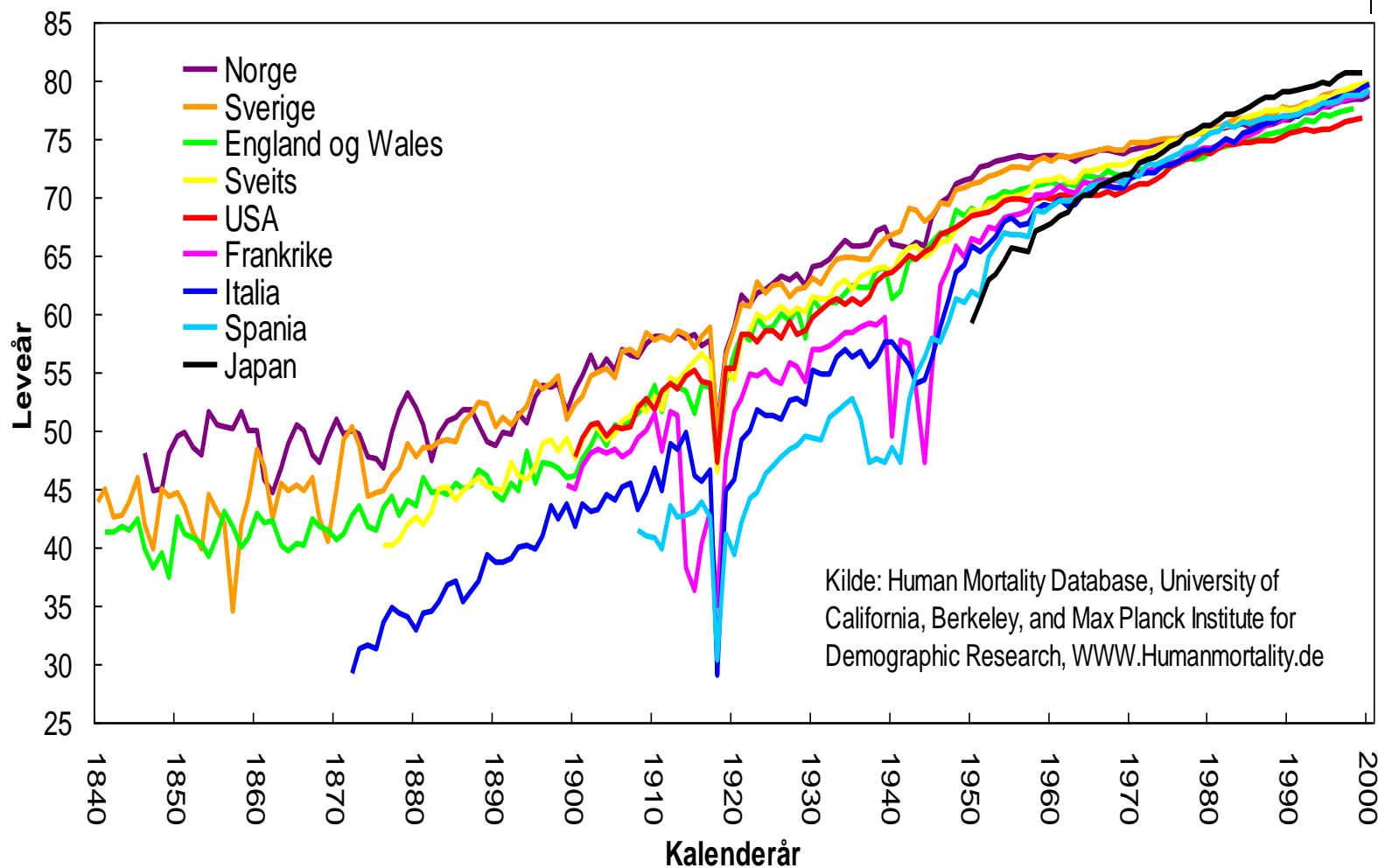
- må vente 35 år for å få vite endelig kohortfruktbarhet
- nær 100 år i dødelighetsanalyser (f. eks. kohortens levealder)
- krever detaljerte data, organisert på spesiell måte
- kohorttankegangen lite kjent utenfor demografiske miljøer

Periode- og kohorttabeller er i Norge utarbeidet for

- fruktbarhet
- dødelighet
- skilsmissar

e_0 begge kjønn samlet: periodetall

Periode- og kohorteffekt dødelighet

Periodeeffekt

- spanskesyken 1918 (alle land i figuren)
- andre verdenskrig 1940-45 (Frankrike, Italia, Spania)

Kohorteffekt

- seinskader for nyfødte og unge voksne (i 1918) har gitt høyere dødelighet i alderdommen, men ikke for andre kohorter
- krigsseilersyndrom etter WW2 (i hovedsak menn)